

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

פרשת עגלה ערופה

לפרשת שופטים (על פי שיעורים של הרב יונתן גרוסמן והרב אמנון בזק)

הקפדת התורה על שחוטי חוץ (ראה ויקרא י"ז), והחשש הגדול שמא שחיטה דתית הנעשית מחוץ לתחומי המשכן תתפרש כעבודת אלילים חלילה.

הדמיון לפרה אדומה:

אמרנו לעיל, שלמצות "עגלה ערופה" אין כמעט ואין אח ורע, והסתייגות הזאת נבעה משתי מצוות נוספות, שגם בהם העבודה הפולחנית נעשית מחוץ לתחומי המשכן. המצוה הראשונה היא שילוח השעיר לעזאזל, והמצוה השנייה היא שרפת פרה אדומה. שני ציוויים אלו קשורים גם הם לבהמה כמכפרת (השעיר) וכמטהרת (הפרה), ובשתי המצוות הללו יש לעשות עבודה מחוץ לתחומי המשכן.

הרמב"ן בפירושו כבר עמד ברמז על קשר זה בפירושו בסוף הפרשייה:

"ולפי דעתי יש בו טעם כעניין הקרבנות הנעשים בחוץ: שעיר המשתלח ופרה אדומה"

אין כאן המקום להאריך במצוות אלו, ונעיר רק שהשעיר המשתלח המדברה אינו מכפר במובן הרגיל של הביטוי. הכפרה נעשית בתחומי המשכן על ידי קרבנות הכוהן והעם. מטרת השעיר היא 'לשאת עליו' את עוונות עם ישראל, ולצאת עם עוונות אלו מחוץ למחנה, למקום מבודד ומרוחק. ממילא, כל מטרתו של שעיר זה היא שיצא מחוץ למשכן, ועל כן אין הוא דומה לענייננו.

לעומת זאת מצות פרה אדומה, נראית קשורה מאוד לדין שלנו, לא רק בשל עצם העובדה כי העבודה בבהמה נעשית מחוץ לתחומי המשכן, אלא גם מפני שאפיון הפרה ואפיון העגלה (שהיא פרה צעירה!) דומים מאוד. על הפרה נאמר (במדבר י"ט, ב):

"ויקחו אליך פרה אדמה תמימה, אשר אין בה מום, אשר לא עלה עליה על"

במקביל לתיאור זה אנו קוראים את אפיון העגלה בפרשתנו (דברים כ"א, ג):

"עגלת בקר, אשר לא עבד בה, אשר לא משכה בעל"

דמיון זה הוביל את חז"ל לדרוש גזרה שווה בין שתי מצוות אלו (ראה בבלי סוטה, דף מ"ו ע"א), והוא מעלה את השאלה האם ישנו קשר פנימי מיוחד בין דין פרה אדומה לדין העגלה שיש לערוף בנחל. ראוי לציין כי שני ציוויים אלו קשורים במוות - דין העגלה הערופה מבקש לכפר במקרה של רצח,

פרשת השבוע שקראנו בשבת שעברה (ראה), פתחה את יחידת המצוות שבספר דברים. פרשתנו ממשיכה יחידה זו, אולם עם הבדל ברור: בעוד שפרשת ראה התמקדה באדם הפרטי והעלתה ציוויים הקשורים לחייו - אכילתו, חגיגותיו לאורך השנה וכדומה, הרי שפרשתנו עוברת לדון בהיבטים ציבוריים ולאומיים (ענייני משפט, מלכות, כהונה, נבואה ומלחמה). בסוף הפרשה אנו קוראים על פרשה מוזרה, שבמובן מסויים, כמעט ואין לה אח ורע בכל דיני התורה - פרשת עגלה ערופה - עגלה שיש להרוג בנחל אם נמצא אדם שנרצח. (דברים כ"א, א-ט)

פִּי יִמְצָא חֶלֶל בְּאֶדְמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נָפֶל בְּשָׂדֶה לֹא נֹדַע מִי הִפָּהוּ. וַיֵּצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמִדְדוּ אֶל הָעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת הַחֶלֶל. וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֵבָה אֶל הַחֶלֶל וְלָקְחוּ זְקֵנֵי הָעִיר הַהוּא עֵגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא עֲבָד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא מִשְׁכָּה בְּעַל. וְהוֹרְדוּ זְקֵנֵי הָעִיר הַהוּא אֶת הָעֵגְלָה אֶל נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד בּוֹ וְלֹא יִזְרַע וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֵגְלָה בְּנַחַל. וַיִּגְשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי כִּי בָּם בָּחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׂרְתוֹ וּלְבָרֶךְ בְּשֵׁם ה' וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נִגְעַ. וְכָל זְקֵנֵי הָעִיר הַהוּא הַקְּרֵבִים אֶל הַחֶלֶל יִרְחֲצוּ אֶת יְדֵיהֶם עַל הָעֵגְלָה הָעֵרֹפָה בְּנַחַל. וְעָנוּ וַאֲמָרוּ יִדְּינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ. כִּפֹּר לְעַמְךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאַל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם. וְאַתָּה תִּבְעַר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'

פרשה קצרה זו, החותמת את פרשת השבוע, מעוררת כמה וכמה שאלות.

ראשית, מדוע כאשר נמצא הרוג, ויש לכפר על שפיכות דמים זו, לוקחים עגלה לנחל, ושם מבצעים בה את השחיטה-עריפה?

כמו כן אנו רגילים, ממקומות אחרים בתורה, כי שחיטת בהמה ועבודת הדם שלה מכפרת ומטהרת. וגם בפרשת עגלה ערופה לאחר רצח נתעב, שחיטת העגלה קשורה לכפרה: "כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם" (דברים כ"א, ח). אולם בניגוד למקובל, שעל פיו הבהמה מובאת למשכן, ושם שוחטים אותה וזורקים את דמה על המזבח, את העגלה יש להביא למקום שאיננו מקודש כלל: "והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן, אשר לא יעבד בו ולא יזרע, וערפו שם את העגלה בנחל" (כ"א, ד). דבר זה הנו מתמיה ביותר, בעיקר לנוכח

לצווח בקולי קולות ולומר פרקי תהילים. גם דבר זה היה מביא לפרסום הדבר (וכך הקשה עליו כבר הרמב"ן בפירושו בפרשתנו).

ענין העריפה, אמר ר"א שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה, כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן שיהרג

אדם קרוב מהם, ומחשבות ה' עמקו לאין קץ אצלנו :

אבל הרב אמר במורה הנבוכים (ג מ), כי הטעם לגלות על הרוצח ולבער דמו. בעבור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר סביבות החלל, וכשיצאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא וזקני העיר ההיא יעידו לפני הבורא שלא התרשלו בתקון הדרכים ושמירתם, ושאינם יודעים מי הרג את זה, וכשיחקר הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר, וכבר אמרו (ירושלמי סוטה פ"ט ה"א) שאפילו תבוא שפחה ותאמר פלוני הוא הרוצח לא תערף, ואם יודע הרוצח ויחרישו ממנו, ויעידו הבורא על נפשותם כי לא ידעוהו, יהיה בזה זדון גדול, וכל השומע שמץ דבר בענין יבוא ויגיד ויתפרסם הדבר, ויהרג או על ידי ב"ד או המלך או גואל הדם. ויתחזק הענין, בהיות המקום אשר תערף בו העגלה, לא יעבד בו ולא יזרע לעולם,

יכירו בו רואיו וידברו בו :

והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה הזו תועלת, אבל המעשה איננו נרצה בעצמו. והיה ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה, שיכירו בו רואיו, כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו. ולפי דעתו, יש בו טעם כענין הקרבנות הנעשים בחוץ, שעיר המשתלח ופרה אדומה, ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים

ולמרות הגדרת הרמב"ן את המצוה כחוק, אנו מבקשים לשאול: מדוע עריפת העגלה מכפרת, ועל מי היא מכפרת מחוץ למשכן?

כדי לענות על שאלה זו, נבחן ראשית את המקום החילופי להריגת הבהמה: "והורידו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע, וערפו שם את העגלה בנחל" (כ"א, ד). למקום שבו עורפים את העגלה ישנו, ככל הנראה, אפיון הנכתב בדרך של כלל (כותרת) ופרט (פרשנות הכותרת): "נחל איתן" - הכוונה ככל הנראה, כפי שאומרים הפרשנים במקום, לנחל קשה, כלומר - הפירוט - "אשר לא יעבד בו ולא יזרע" [אמנם הרמב"ם חולק, וסובר שפירוש נחל איתן הוא נחל ששוטף מים בחוזקה, ראה במשנה תורה, הלכות רוצח, פ"ט, הל' ב'. וכך גם סובר החזקוני בפירושו אצלנו].

לפי רש"י (לפס' ד), זהו תיאור הנחל שאליו יש לקחת את העגלה. ונביא את דברי הרמב"ן שמביא את דברי רש"י (ד"ה אל נחל איתן):

אל נחל איתן - קשה שלא יעבד, לשון רש"י. ורבותינו אמרו (סוטה מו:) שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם, אם כן הן אזהרות שהזרע או העובד בו עובר בלאו הזה. והטעם אשר יוציאו אותו אל נחל איתן, כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם.

בניגוד לרש"י הרמב"ן מעלה אפשרות שאפיון זה נאמר כצו, כלומר, מעתה ואילך אסור לעבוד ולזרוע בנחל זה (ראה גם

ודין הפרה האדומה מבקש לטהר במקרה של מפגש עם מת (טומאת מת).

עריפה כנגד שחיטה

מעיון בלשון הכתוב עולה שתורה ערה לבעייתיות שבהריגת בהמה מחוץ לתחומי המשכן, ועל כן היא מבקשת ליצור הפרדה בין עבודת הבהמות במשכן לעבודת עגלה ערופה. המינוח הרגיל להריגת בהמה למטרה דתית הוא שחיטה או זביחה. לאורך ספר ויקרא אנו פוגשים מינוח זה שוב ושוב בהקשר של שחיטת הקרבנות. לעומת זאת בפרשתנו הכתוב אינו משתמש בביטוי זה (שהיה מזכיר לקורא את עבודת הקרבנות), ובמקום "שחיטה" הוא כותב "עריפה": "וערפו שם את העגלה בנחל... ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל" (כ"א, ד-ו). כלומר ניתן לאמר שהביטוי 'עריפה' מחליף את הביטוי 'שחיטה' כדי להדגיש כי אין כאן שחיטה דתית רגילה הנעשית מחוץ למשכן.

המינוח 'עריפה' מופיע בעוד הקשר אחד בתורה. כידוע, יש לתת לה//לכוהן פטר כל רחם, כלומר את הבכורות. עקרונית יש לתת לו גם את בכורות האדם וגם את בכורות הבהמה. אמנם, במקום לתת את בכור האדם הוריו של הבכור פודים אותו. כך גם יש לפדות בכור חמור בשה, ולתת את השה לה//לכוהן (שמות י"ג, ו ל"ד). על אדם שהחליט שלא לפדות את החמור חל איסור לעבוד בחמור או ליהנות ממנו בדרך אחרת, וחלה עליו החובה להרוג את החמור. יש לשים לב, שבדיוק אותו מעמד של בהמה (בכור) מחייב שתי הריגות שונות לגמרי - בכור בהמה נשחט כשחיטה דתית, ואילו בכור חמור נהרג "סתם", כי אסור להשתמש בו. אפשר להציע ולאמר שעל מנת להבחין בין שתי ההריגות הללו, משתמש הכתוב בשני מינוחים שונים. לגבי השחיטה הרגילה של בכור הבהמה מתבטא הכתוב (שמות י"ג, טו):

"על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים"

ואילו באפיון הריגת פטר חמור משתמש הכתוב בלשון עריפה (שמות י"ג, יג):

"ואם לא תפדה וערפתו"

אלו הם שני הנושאים היחידים בתורה, שבהם משתמש הכתוב בלשון עריפה, ומסביר הרב יונתן גרוסמן שבשניהם יש לשים לב לאותה ההדגשה שמבקש הכתוב לומר: אין זו שחיטה פולחנית לצורך גבוה, זו הריגה (הגם שהיא נעשית עפ"י צו דתי). ואמנם, גם מדרשי ההלכה חילקו בין שחיטה לצורך אכילה או הקרבה, לבין עריפת עגלה זו ("קוצץ עורפה בקופיץ", רש"י לפס' ד, בעקבות הספרי).

מהו, אם כן, הרעיון שעומד מאחורי עריפת עגלה זו, ומדוע עריפה זו נעשית מחוץ למשכן?

הרמב"ם במורה הנבוכים (חלק שלישי, פר' מ') טוען שמטרת הפעילות הפומבית בנחל היא 'לעשות קול' לרצח, כלומר לפרסם את המאורע כדי שמי שיוודע עדות על הרצח יבוא ויעיד, ולא יניח זאת מדעתו. הסבר זה מסביר גם מדוע עריפת העגלה נעשית מחוץ לתחומי המשכן, אולם הבעיה בהסבר זה (כבטעמי מצוות נוספים ברמב"ם) היא שאין הוא הסבר פנימי למצווה. מבחינת הרמב"ם ניתן היה גם לצוות על זקני העיר

הזקנים מעידים כי הם לא ראו את הרוצח והניחו לו בלי משפט.

זקני העיר יכולים לעמוד כרשות הציבורית בפרספקטיבה משפטית (ירושלמי) או בפרספקטיבה סוציאלית (בבלי). אולם דומני כי לזקני העיר מעמד נוסף, הקשור באופן הדוק לכפרה על שפיכת דם. הזקנים הם נציגי הציבור, ובשעה שהזקנים מתוודים, ולכאורה עומדים למעין משפט, הרי שהעיר כולה - שהם נציגיה - עומדת למשפט. על שום מה צריכה העיר "הקרובה אל החלל" כפרה? מדוע היא ניצבת ל'משפט'?

ראינו בעבר את העקרון של היטמאות הארץ המיוחדת הנגרמת בעקבות שפיכות דמים. כלומר רצח אינו רק בעיה מוסרית, אלא גם בעיה דתית-מטאפיזית של טומאת הארץ. בהקשר זה, אין אנו עוסקים באשמה מוסרית-משפטית, אלא בתוצאה שלילית של היטמאות הארץ.

אמנם יש למשכן קדושה מיוחדת, ועל כן הנפגש עם המוות אינו יכול להיכנס לתחום מקודש זה (טומאה), אך במקרה חריג של רצח הארץ כולה נטמאת, והארץ כולה עתידה להקיא את היושבים עליה אם לא יכופר לה.

בדרך כלל יש לכפר על הארץ - שבלעה את דם הנרצח - "בדם שופכו" (במדבר ל"ה), אולם פרשתנו מבקשת להתמודד עם בעיה סבוכה במיוחד - "לא נודע מי הכהו" (כ"א, א). אין האשמה ספציפית כלפי אדם או ציבור מסוימים (שהרי הרוצח לא נמצא), אך עדיין, סביבת היישוב הקרובה למקום הרצח נפגעת מעצם שפיכות הדם בקרבתה. לכן לצורך כפרת המקום, כלומר היטהרות האדמה והיושבים עליה, צריכים נציגי המקום הקרוב לקחת עגלה ולערוף אותה בנחל.

מעתה אף מובן מדוע הריגת העגלה לא נעשית כשחיטה במשכן אלא כעריפה בנחל, ליד מקום הרצח, הסמוך למקום היישוב, ככתוב: "והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן". המקום עצמו נטמא, ויושבי המקום הקרוב נמצאים בסכנה רוחנית. דווקא על המקום ההוא ועל יושביו יש לכפר, ועל כן ראויה העגלה להיערף מחוץ למשכן, במקום קרוב לשפיכות הדם מזה (מחוץ למשכן, בקרבת העיר), והמורה על הפסקת חיים מזה (נחל שלא נעבד).

דם הרוצח

מעבר לשאלות בהם דנו לעיל עולה השאלה: את מי מסמלת העגלה הערופה?

תשובה אפשרית אחת היא שהעגלה מייצגת את הרוצח הנעלם, ודמה נשפך כתחליף לדמו של הרוצח. אפשרות זו מבוססת על תפיסה נפוצה במקרא, שדם שנשפך שלא כדין זוקק כפרה, ואינו מניח לעולם לנהוג כמנהגו. כבר ברצח הראשון בהיסטוריה נאמר: "קול דְּמֵי אֶחָיִךְ צֶעְקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ד', י), וכן מצינו בנבואת יחזקאל (יחזקאל כ"ד, ז-ח):

"כִּי דָמָה בְּתוֹכָהּ הִיא עַל צַחִיחַ סָלַע שְׁמָתָהּ לֹא שִׁפְכָתָהּ עַל הָאָרֶץ לְכַסּוֹת עָלֶיהָ עֵפֶר. לְהַעֲלֹת חֲמָה לְנִקְמָה נִקְמָה נִתְתִּי אֶת דָּמָהּ עַל צַחִיחַ סָלַע לְבִלְתִּי הַפְּסוֹת"

בבלי סוטה, דף מה ע"ב). בין כך ובין כך, ברור שעובדת היות הנחל ללא עבודה וזריעה קשור מהותית לכפרה על הרצח שנעשה.

ונשאלת השאלה מה הקשר בין נחל קשה לבין הרצח? הרב יונתן גרוסמן מציע שהקשר הוא באי מימוש הפוטנציאל, ובגדיעה בטרם עת של דבר מה שראוי היה לחיות ולהצמיח חיים. כשם שנחל זה ערירי (או יהיה עריר מכאן ולהבא), כך האדם שנרצח טרם זמנו מונח לפנינו ללא פירותיו שעתיד היה להצמיח, ללא חיים. כך מתבטאת הגמרא (בבלי סוטה, דף מו ע"א) בהקשר זה (ומביאה רש"י במקום):

"אמר הקב"ה, תבוא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות, ותיערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות מצוות (ברש"י - פירות)"

על פי רעיון זה מציע הרב יונתן גרוסמן לבאר גם את הקשר הסמוי שבין העגלה הערופה לפרה האדומה. כאמור, הזיקה ביניהן קשורה למפגש עם המוות, הזוקק לעתים כפרה ולעתים טהרה. ואולם, כפי שאמרנו הזיקה נובעת בעיקר מתיאור הבהמה שאותה יש לקחת - בהמה אשר לא עלה עליה עול / לא משכה בעול. גם כאן ישנו תיאור של אי מימוש פוטנציאל. הבהמה מיועדת לעבודה, ולפני שהספיק בעליה לעבוד בה לוקחים אותה והורגים אותה. על מנת לכפר על מעשה רצח, או כדי להיטהר ממפגש עם מות אדם, מחדד היהודי לעצמו את משמעות הפסקת חיים, משמעות הפסקת עשיית פירות והמשך יצירה.

תפקיד זקני בית דין

בזאת אולי ישנו כיוון להבנת הקשר בין פרה אדומה ועגלה ערופה, שצריכות להיות בשלב חיים של טרם עבודה, אולם מדוע העגלה נערפת מחוץ לתחומי המשכן?

לפני שנענה על שאלה זו ברצוני לפנות למחלוקת מעניינת בין הבבלי לירושלמי בהקשר זה. על דברי הזקנים: "ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו", שואלת המשנה במסכת סוטה:

"וכי על דעתנו עלתה שזקני בי"ד שופכי דמים הן?"

מה משמעות משפט זה היוצא מפי הזקנים? הרי הרוצח לא נמצא, ואיש אינו חושד בזקני העיר שהם ביצעו רצח זה! המשנה, על פי הגירסא המופיעה בבבלי, עונה (במקביל לברייתא המובאת שם - מו ע"ב):

"אלא שלא בא על ידינו ופטרנוהו בלא מזון, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לווייה".

על פי זה, דברי הזקנים מתייחסים לנרצח: זקני העיר, או שלא באשמתם נאלץ אדם זה לנדוד בסכנה מחוץ לעירם הבטוחה. הם מבחינתם דאגו לו (או שלא פגשוהו מעולם), ועל כן אין להאשימם בדבר.

גירסת המשנה בירושלמי (ובעקבות כך אף ההסבר) שונה:

"שלא בא על ידינו ופטרנוהו, ולא ראינוהו והנחנוהו".

בגירסה זו מושמטות המילים "בלא מזון" ו"בלא לווייה", ונראה כי משפט זה היוצא מפי הזקנים מוסב על הרוצח!

ועל פי דברי רש"י אלו העגלה הערופה מסמלת את ההרוג, ועגלה זו, "אֲשֶׁר לֹא עֵבֶד בָּהּ אֲשֶׁר לֹא מִשְׁכָּה בְּעַלִּי", ומקום עריפתה – "נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹד בּוֹ וְלֹא יִזְרַע" – מסמלים פוטנציאל שלא מומש.

על פי גישה זו ניתן לומר, שעריפת העגלה מבטאת את אחריות העיר למעשה הרצח. סביר להניח שהרוצח בא מתוך "העיר הקרבה אל החלל". משום כך מבצעים אנשי העיר מעין שחזור של הרצח: זקני העיר מורידים את העגלה אל הנחל, ושם היא נערפת, כמעשה המייצג את מעשה הרוצח, שבא, ככל הנראה, מעירם, ובו מסתיים השלב הראשון של התהליך. (הערה: אמנם מפשט הפסוק לא ברור מי עורף את העגלה. ניתן לומר ש"זקני העיר", המצווים בתחילת הפסוק להוריד את העגלה אל הנחל, הם שעורפים אותה: "וְהוֹרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת הָעֵגְלָה אֶל נַחַל אֵיתָן... וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֵגְלָה בְּנַחַל". מצד שני, ייתכן שהמילה "וְעָרְפוּ" אינה מוסבת על זקני העיר, ונושאה סתמי. תחביר מעין זה שכיח במקרא, ולדוגמה בפרשת פרה אדומה נאמר: "וַיִּנְתְּנָם אֲתָהּ אֶל אֱלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֲתָהּ אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשַׁחַט אֲתָהּ לְפָנָיו. וְלָקַח אֱלֻעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָה בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל נַכְח פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד מִדָּמָה שִׁבְעַ פְּעָמִים" (שם, ג-ד) וברור שהפעולות הנזכרות בין שני האזכורים של אלעזר הכהן, אינן מתבצעות בידו (שהרי נאמר "וְשַׁחַט אֲתָהּ לְפָנָיו", וכפירוש רש"י שם: "זר שוחט ואלעזר רואה").

עתה, משהודגש הצורך בכפרה, באים "כָּל זִקְנֵי הָעִיר" ואומרים: "יָדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא כָּאוּ". "הַדָּם הַזֶּה" הוא דם העגלה הערופה, המייצג את דם הרוצח, שאמנם נרצח בידי מישהו מן העיר, אך שלא בידעית רשויות העיר. כלומר רחיצת הידיים על "הַדָּם הַזֶּה" מבטאת את ניקיון כפיהן של רשויות העיר ממעשה הרצח ומקשר לרוצח. אכן, על בני העיר רובץ "דָּם נָקִי", אבל מקום הטקס ותפילתם של כל זקני העיר "כִּפָּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל" – יביאו כפרה לדם שנשפך.

(הסבר זה הוא על פי ההבנה שהמילים "כִּפָּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל" (פס' ח) הן המשך דברי זקני העיר, לאחר ההכרזה "יָדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא כָּאוּ". אמנם רש"י כתב, על פי חז"ל, שאת המילים הללו אומרים הכוהנים, הנזכרים בפס' ה:

"וַיִּנְגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לְוִי פִי בָּם בְּחַר ה' אֶל-לֵהֲיִךְ לְשָׁרְתוֹ וְלִבְרַךְ בָּשֵׁם ה' וְעַל פִּיהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נִגְעִי". סביר להניח שפירש כך משום שאם לא כן, לא מצינו לכוהנים שום תפקיד מעשי בפרשה זו, שאין בה לא "ריב" ולא "נגע" לדון בהם. ברם, על דרך הפשט נראה שפס' ח-ט הם רצף אחד, הנאמר כולו מפי זקני העיר. על פי ההסבר שהצענו מסתבר שתפקיד הכוהנים הוא סמלי – לייצג את הקשר בין עם ישראל ובין הקב"ה – וזקני העיר מתפללים לה' דרך הכוהנים. דיבור לה' דרך הכוהנים מופיע בספר דברים בכמה מקומות, כגון בפרשת מקרא ביכורים: "וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּיָמֵינוּ הַהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הַגְּדַתִּי הַיּוֹם לַה' אֶל-לֵהֲיִךְ פִּי בָּאתִי אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לְנֹו" (כ"ו, ג)

דם הנרצח זועק אל השמים ותובע כפרה. ומה תקנתו? הדבר מפורש בסוף ספר במדבר (במדבר ל"ה, לג):

וְלֹא תַחֲנִיפוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת הָאָרֶץ וְלֹא יִכְפַּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שָׁפְכוּ הַדָּרֶךְ לְכַפֵּר לָאָרֶץ הַיּוֹם הַרוּצָח. אֲרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּפְרֵט אֵינָה יְכוּלָה לְשַׁאֵת שְׂפִיכוֹת דַּמִּים, וְלֹא יִיתְכֵן שְׂאֵדִים נִרְצָח וְהוּרָצַח לֹא יִבּוֹא עַל עוֹנְשׁוֹ. בַּהֲשָׂאֵלָה נִיתֵן לּוֹמֵר שְׂדֵם הַנִּרְצָח מִטְמֵא וְיִמְלַכְדִּי אֶת הָאָרֶץ, וְיַחֲוֹמֵר הַנִּיּוּקִי הַיְחִיד הוּא דָמוֹ שֶׁל הַרוּצָח.

מה יעשה כאשר נמצא בסביבות העיר חלל ולא נודע מי הכהו? במה יתכפר לארץ ובמה תטהר? ניתן להציע שהעגלה הערופה מייצגת את הרוצח, ועריפתה משיגה, באורח סמלי, דם לכפרת דמו של הרוצח. בעריפת העגלה באים זקני העיר לבצע טקס סמלי שבו הם 'מענישים' את הרוצח האלמוני ויוצרים את הדם הנדרש.

אמנם שלא כספר במדבר, הדין בכפרת הארץ, פרשתנו מדברת על כפרת העם (פס' ח):

"כִּפָּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם".

אולם, ניתן לומר שכשם שהארץ זקוקה לכפרה, כך זקוק גם העם לכפרה; כי דמו הנקי של הרוצח לא רק מטמא את הארץ, אלא גם מכתיים כתם חמור את עם ישראל.

גם בדין ערי המקלט בפרשתנו כורכת התורה את הפגם שפוגם דם נקי בארץ עם הפגם שהוא פוגם בעם. התורה מדגישה שיש להקל על רוצח בשגגה להימלט, ולהימנע משפיכות דם של חפים מפשע, הפוגעת בעם ובארץ גם יחד (דברים י"ט, י):

"וְלֹא יִשְׁפַךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֶל-לֵהֲיִךְ נִתֵּן לְךָ נַחֲלָה וְהִנֵּה עֲלֶיךָ דָּמִים".

אם כן, ניתן להשוות גם את כפרת העם לכפרת הארץ, ולומר שגם כפרת העם מותנית בשפיכות דם סמלית של 'הרוצח', ורק בה יתבער ממנו הדם הנקי שנשפך, כאמור בסוף פרשתנו: "וְאֲתָהּ תִּבְעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ כִּי תַעֲשֶׂה הַיִּשָּׁר בְּעֵינֵי ה'". (רעיון זה נוגע גם לפרשת ערי המקלט. גם שם יש דם נקי של אדם שמת, ולא ניתן לכפר לארץ על ידי דם הרוצח, שעשה זאת בשגגה. שם יש דרך כפרה אחרת: הרוצח נשלח לעיר מקלט עד מות הכהן הגדול, המכפר על בני ישראל בכל שנה ביום הכיפורים; הדם שנשפך מתכפר אפוא במותו של הכהן הגדול)

דם הנרצח

כיוון זה עולה בקנה אחד עם פרשיות שונות ועם רעיונות מהותיים העולים מהן. אבל יש בו גם קושי בולט. המילה "דם" נזכרת בפרשה קצרה זו ארבע פעמים, ובכולן מדובר בדם הנרצח, ולא בדם הרוצח:

"וְעֵנִי וְאָמְרוּ: יָדִינוּ לֹא שָׁפְכוּ אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא כָּאוּ. כִּפָּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה' וְאֵל תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְנִכְפַּר לָהֶם הַדָּם. וְאֲתָהּ תִּבְעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקֶּרְבְּךָ...".

ראינו לעיל את דברי רש"י על פי חז"ל:

"אמר הקדוש ברוך הוא, תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות, לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות".

לסיכום, טקס עריפת העגלה מבטא שני צדדים שונים בפרשה. מצד אחד, אכן מוטלת אשמה על העיר הקרובה לנרצח, שהרוצח יצא, מן הסתם, מתוכה. מצד שני, אין לדיינים אלא מה שעניינם רואות, על כן אין הם יכולים להיות אחראים למעשה ש"עניינו לא כאו", ולא ניתן להעניש על חטא של רוצח אלמוני שביצע את מעשהו בסתר, הרחק מעין רואה. טקס זה מבטא אפוא הן את האחריות של אנשי העיר הן את זכותם לכפרה. בשובם לעיר יכולים בני העיר לחוש הקלה, על שנעשה תהליך כפרה לנרצח, מצד אחד; אך מצד שני, התהליך כולו יחדד בהם את תחושת האחריות הכללית שמטיל עליהם הרוצח.